

УДК 373.3.011.3 – 051:005.336.2:316.4.066:005.44(045)

Олена Варецька, доктор педагогічних наук, доцент,
професор кафедри початкової освіти комунального закладу
“Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти”
Запорізької обласної ради

СВІТОВІ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНІ ЗМІНИ ТА СУБ'ЄКТНІСТЬ ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНІ ДЕТЕРМІНАНТИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

У статті обґрунтовано актуальність розвитку соціальної компетентності вчителя початкової школи в умовах глобалізаційних змін, окреслено авторський погляд на цей феномен і на соціокультурні детермінанти, що впливають на його розвиток у педагогів, висвітлено погляди на глобалізацію як на важливіший процес сучасності й суб'єктність як властивість індивіда.

Ключові слова: соціокультурні детермінанти, глобалізація, суб'єктність, соціальна компетентність, вчитель початкової школи, особистість.

Лит. 20.

Елена Варецкая, доктор педагогических наук, доцент,
профессор кафедры начального образования коммунального учреждения
“Запорожский областной институт последипломного педагогического образования”
Запорожского областного совета

ГЛОБАЛИЗАЦИОННЫЕ ИЗМЕНЕНИЯ И СУБЪЕКТНОСТЬ КАК СОЦИОКУЛЬТУРНЫЕ ДЕТЕРМИНАНТЫ РАЗВИТИЯ СОЦИАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ ЛИЧНОСТИ УЧИТЕЛЯ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ

В статье обоснована актуальность развития социальной компетентности учителя начальной школы в условиях глобализационных изменений, определен авторский взгляд на этот феномен и на социокультурные детерминанты, влияющие на его развитие у педагогов, освещено мнение относительно глобализации как важного процесса современности и субъектности как свойства индивида.

Ключевые слова: социокультурные детерминанты, глобализация, субъектность, социальная компетентность, учитель начальной школы, личность.

Olena Varetska, Doctor of Sciences (Pedagogy), Associate Professor,
Professor of the Primary Education Department Public Educational Institution
“Zaporizhzhya Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education”
Zaporizhzhya Regional Council

THE WORLD GLOBAL CHANGES AND THE SUBJECTIVITY AS THE SOCIOCULTURAL DETERMINANTS OF THE DEVELOPMENT OF THE SOCIAL COMPETENCE OF THE PRIMARY SCHOOL TEACHERS

The article deals with the relevance of the development of the social competence of primary school teacher in the conditions of global changes. The author highlights the view on this phenomenon and sociocultural determinants that influence its development, and the judgments about the importance of the process of globalization as the most important process of modernity and the subjectivity as an individual property.

Keywords: the sociocultural determinants, the globalization, the subjectivity, the social competence, a teacher of primary school, the personality.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Перетворювальні процеси на державних та геополітичному рівнях відбиваються й на освіті як галузі, і на розвитку кожної особистості, висувують нові вимоги до останньої. Актуальним вважається розвиток якостей і компетентностей задля успішності,

ефективності кожного у суспільній взаємодії і сьогодні, і в майбутньому. Саме на цьому акцентовано в Концепції нової української школи. Серед дев'яти ключових компонентів її формули – педагогіка, що ґрунтується на партнерстві вчителів, дітей, батьків; п'яти тем – педагогіка партнерства та готовність до інновацій; десяти компетентностей – уміння вчитися впродовж життя, соціальна компетентність (уміння

працювати з іншими на результат, попереджати і розв'язувати конфлікти, досягати компромісів) [14]. Зазначимо також, що з огляду на глобалізаційні виклики в освітній галузі в останні 5 – 7 років відбувається постійне реформування, а запровадження змін починається переважно з початкової школи. За таких перспектив та з огляду на сенситивний вік молодшого школяра підвищується роль учителя початкової школи, який, як особистість і професіонал, безпосередньо впливає на формування індивідуальності учня, закладає фундамент для розвитку соціально орієнтованої, мобільної, компетентної особистості, що володіє набором соціальних ролей, орієнтується в ситуаціях взаємодії з соціальним середовищем тощо. Це, в свою чергу, вимагає від педагога розвинених здатності до інновацій та соціальної компетентності – своєрідної “парасолькової конструкції, *узагальнювального набору компетентностей*, що передбачає знання соціально-економічного розвитку та функціонування суспільства в історичному аспекті, виявляється в діяльності особистості у різних її напрямках, зокрема соціально-економічному, інноваційному, громадському, правовому, політичному, предметному та інших на основі поєднання взаємовідповідних цінностей, ставлень, емоцій, практико- та соціально орієнтованих знань, умінь, поведінки тощо” [4, 65].

Аналіз основних досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Наголосимо, що феномен соціальної компетентності привертав увагу як західних (K. Bierman V. Landsheer, L. Spencer, S. Spencer, J. Raven, J.A. Welsh, та ін.) так і українських, російських науковців (Н. Бібік, Е. Зеєр, В. Луговий, А. Маркова, О. Савченко, А. Хуторський та ін.). Детермінанти процесів і явищ, дотичних до означеної теми досліджували О. Балакірева, В.В. Баранівський, В. Головенько, Д. Дмитрук та ін. (соціальна, соціально-економічна нерівність), В.Ф. Баранівський, С. Бахтеева (природні, культурні як стан виховання, освіти; духовні як культурна творчість; рівень опанування певної галузі знань; культура праці, поведінки; культура національного, релігійного та мовного середовища), В. Ф. Баранівський, І. Ліпський (соціальні чинники, що визначають індивідуальність особистості; структурування сукупності соціальних чинників за ознаками функціонування як національно-етнічна; культурологічна; вид діяльності; вік; стать; територія тощо), М. Узгорок (формування патріотизму), В. Андрущенко, М. Михальченко

(критеріальні засади розвитку особистості), Р. Арон, М. Вебер, І. Гофман, А. Капська, С. Нікітіна, В. Олійник, Н. Протасова, Т. Сорочан, Р. Шиян, S. Huang, A. Hubbard Julie, John D. Coie та ін. (положення теорії факторів), Л. Калініна, І. Рибчин (основні чинники розвитку особистості – культура, техніка, політика, масова свідомість (ментальність) тощо. Детермінанти формування соціальної компетентності в учнівської молоді (ліцеїстів) розглядали Л. Калініна, І. Рябуха, проблеми соціокультурної детермінації професійно-педагогічних цінностей у майбутніх учителів початкових класів – І. Червінька.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується дана стаття. З опертям на висновки В.Ф. Баранівського Ж. Гурвича, С. Дорошенка, Н. Жигайла, Л. Калініної, І. Ліпського, А. Мудрика, І. Рябухи, та ін. нами доповнено перелік із шести детермінант, визначений соціологом Ж. Гурвичем й визначено соціокультурні детермінанти розвитку соціальної компетентності особистості вчителя початкової школи у системі післядипломної педагогічної освіти. З огляду на те, що межі статті не дають можливості висвітлити кожну з них, зупинимось на таких, як світові глобалізаційні зміни та суб'єктність.

Формування цілей статті (постановка завдання) полягає у висвітленні таких соціокультурних детермінант розвитку соціальної компетентності вчителя початкової школи як світові глобалізаційні зміни та суб'єктність.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Поняття “глобалізація” (Globe – з англ. – земна куля) використовувалося фрагментарно з кінця шістдесятих років ХХ століття. З огляду на його зміст американський соціолог Дж. Маклін, закликав “зрозуміти історичний процес посилення глобалізації соціальних відносин” (1981 р.) [7], а Р. Робертсон поняття “globality” виніс на науковий загал (1983 р.), дав детальне тлумачення (1985 р.) та виклав свою концепцію (1992 р.) у науковому дослідженні [10, 158]. Поширення поняття до середини 80-х років М. Уотерсом пов'язувалося з тим, що воно може стати ключовою ідеєю дев'яностих як “перехід людства у третє тисячоліття” [5].

Дійсно, спостерігається швидке зростання кількості праць. Її вивчення стало предметом досліджень науковців як Л. Аннінського, К. Апеля, Б. Гаврилишина, С. Долгова, О. Забужко, З. Краснодембського, В. Кременя, В. Кувалдіна, А. Неклеса, В. Оболенського, Е. Мунье, С. Пролєєва, В. Шамрай та ін. Глобалізацію

вважають найважливішим процесом сучасності, при цьому відзначається як позитивне (має ключове значення для розвитку світової економіки в майбутньому), так і негативне (призводить до зростання безробіття, нерівності між країнами, спадання рівня життя, гальмує соціальний прогрес) ставлення до нього. Глобалізацію вважають не простою, багатоаспектною проблемою з огляду на неоднозначне тлумачення її змісту. З цього приводу цілком слушною є думка В. Кременя, що за "цим поняттям криється велика кількість явищ і процесів, що одночасно протікають, а також проблеми, які стосуються всього людства і які прийнято називати глобальними проблемами сучасності" [10, 158].

Зауважимо, що серед існуючих тлумачень науковці виокремлюють два найбільш відповідні. Перше значення полягає у загальнопланетарному масштабі інтернаціоналізації світової економіки як логічному результаті взаємодії національних економік, що постійно розширювались, коли ця взаємодія набула вигляду транснаціоналізації, тобто їх взаємного проникнення і переплетіння. Інше розуміється як універсалізація або гомогенізація економічного життя, яка під впливом обміну знаннями, людьми, товарами, культурними цінностями тощо все більш тяжіє до єдиних стандартів, принципів цінностей [12, 18].

Назвемо глобалізаційні проблеми з огляду на їх класифікацію, описану В. Кременем [10, 164]. Зокрема, це політичні й соціально-економічні, наукові, змішані й соціальні (міжнаціональні конфлікти, проблеми демографії питання культури охорони здоров'я, освіти), проблеми природно-економічного розвитку. Серед визначальних суспільних проблем науковці називають недостатній ступінь культури, духовності на рівні спільнот, особистості й всього світу, відсутність необхідних культурних й духовних основ для успішного суспільного розвитку на загальному, регіональному, національному щаблях [10, 185].

Серед чинників рушійних сил глобалізації поруч з економічним, політичним, міжнародним, технічним, лібералізацією наголосимо на суспільному чинникові, який має прояв у послабленні ролі традицій, соціальних зв'язків і звичаїв, що, відповідно, призводить до мобільності людей в географічному, духовному й емоційному аспектах [10, 167]. Необхідно зважати й на такий чинник, як вплив мас-медіа, для протидії негативним впливам якого необхідно розвивати "соціальну медіаграмотність" (Стейсі Гудмен). Вона базується на п'яти принципах: усі медіамеседжі сконструйовані; медіамеседжі

формують наше сприйняття реальності; різняться аудиторії, різняться й розуміння того й самого меседжа; медіамеседжі містять комерційні втручання; всі медіамеседжі включають певні погляди [17].

З іншого боку, глобальність означає, що не може існувати жодного локального соціуму, що здатний самовизначитися поза світовою спільнотою, що це всепланетна система співробітництва й співіснування різних соціумів і культур [10, 181]. Цілком згодні з В. Кременем стосовно того, що про глобалізацію можна говорити як про виклик людини самій собі, всепланетарну єдність людей, випробування спроможності співіснування в соціумі, процес, що охоплює всі сторони сучасного життя, і, відповідно, по-різному впливає на них, а глобальне суспільство розглядати як новий тип соціальності. У цьому контексті важливим є розвиток культури, духовності суспільства й особистості на національному, регіональних, загальносвітовому рівнях, а *світові глобалізаційні зміни* можна розглядати як соціокультурну детермінанту розвитку особистості, її соціальної компетентності.

Вважаємо за необхідне уточнити сутність поняття "особистість". Зокрема, у соціально-психологічній теорії А. Петровського – воно є системною (соціальною) якістю, котрою набуває індивід у предметній діяльності, спілкуванні та характеризує міру представленості суспільних відносин в індивіді [15, 386]. Дотичну думку знаходимо в О. Леонтьєва. Утім, формування якостей особистості визначається через діяльність у безпосередніх умовах життя [9, 176], у певній соціальній ситуації розвитку особистості на рівнях організації людини "індивід – суб'єкт діяльності, особистість – індивідуальність" (Б. Анан'єв), в якій вона є водночас пасивним об'єктом з боку соціальної ситуації розвитку й суб'єктом створення власного середовища, що сприяє її розвитку [1, 5, 127]. Отже, поняття "особистість" є соціальним рівнем організації людини попри різне тлумачення співвідношення в ній біологічного і соціального (Л. Леонтьєв, К. Платонов). Утім, людина постає складною живою системою, біопсихосоціальною єдністю, життєдіяльність якої забезпечується на взаємопов'язаних біологічному, психологічному і соціальному рівнях функціонування [13, 11, 367; 18, 185], якості й механізми котрих виконують свою роль упродовж життя людини [13, 369]. Вона підкорюється певним закономірностям психічного розвитку, зміні чинників з огляду на зміну взаємозв'язку біологічних, соціальних детермінант [13, 370]. Це зумовлює проблему

років на цих рівнях функціонування, віку як часового аспекту індивідуального розвитку [11, 750]. Отже, такі чинники мають системний характер, є динамічними, містять біологічні, соціальні детермінанти, мають різноманітні й багатопланові зв'язки, відіграють різну роль на кожному етапі розвитку особистості. Тотожну думку знаходимо в О. Д'ячкової.

Стосовно поняття “особистість вчителя”, то у наших роботах спираємося на визначення Т. Сущенко [19, 40] й розуміємо його сутність як обличчя, долю, звички, емоційні стани, мотиви поведінки, погляди, почуття, прагнення, вибір і стиль життєдіяльності, спосіб вираження свого внутрішнього духовного світу, ставлення до Батьківщини і світу, до кожної окремої людини.

Особистість постає як представник певної соціальної спільності, суспільного класу, нації, народності, уособлює всі характерні ознаки класу, поділяє історичну долю, живе й виражає його потреби, страждання, надії, засвоює національну самосвідомість (у разі її наявності), психологію, характер, одночасно є індивідуальністю. Усе це реалізується в соціальних діях особистості за певних соціально-історичних умов [2, 204 – 205]. При цьому прогрес особистості є процесом перетворення й розвитку її в суб'єкт удосконалення самого соціального середовища [8, 32]. Саме життя людини, індивідуальності є активно творчим процесом її самовиявлення та самоствердження у світі й власній свідомості [8, 121]. Можемо визначити лінії в розвитку соціальної компетентності особистості. Це: динамічність процесу (від можливого до дійсного, від Я-вчорашнього – до Я-сьогоднішнього і Я-майбутнього) на основі абстрактних, реальних можливостей і наявності (створення) умов, а також, за В. Бочаровим, послідовна зміна станів особистості та їхній взаємозв'язок (усвідомлення нерозкритих або нереалізованих здатностей, їхній розвиток у життєвих, соціальних, професійних ситуаціях й саморозвиток особистості) [3, 147] у певній соціальній, культурно-історичній ситуації.

З огляду на вище означене, наступною детермінантою (чинником) становлення й розвитку соціальної та ін. компетентностей вважаємо суб'єктність (від. лат. *subjectum* – підмет) як властивість індивіда бути суб'єктом активності, тобто носієм ідей “Я”, “складатися як суб'єкту, точніше кажучи – суб'єктивності, яка, очевидно, слугує лише однією із заданих можливостей організації певної самосвідомості” [20, 284] в процесі “суб'єктивації” (становлення історично зумовленої суб'єктивності упродовж розвитку людини).

Це, у свою чергу, показує, що людина думає,

сприймає, переживає й здійснює себе в якості причини самого себе, тобто виявляє себе як *causa sui*. Саме потреба людини виступити перед собою, випробувати себе в своїй першопричинності по відношенню до світу, обґрунтувати перед собою тотожність “Я = Світ”, створює глибинне джерело його надситуативної активності. Суб'єктність людини має прояв у її вітальності, діяльності, спілкуванні, самосвідомості як тенденції до самовідтворення й таким чином виступає в актах цілепокладання, адже передбачає наявність постійно оновлюваного “образу-еталона”, який спрямовує процес відтворення суцього; має на увазі свободу (сам індивід, а не хтось інший “за нього”, здійснює відтворення, спрямовує цей процес і вказує на його завершення); неможлива поза розвитком (індивід має діяти в складному, непередбаченому, змінюваному середовищі, і, відповідно, відтворенню підлягають нові кроки, способи відтворення, які окреслилися на попередньому кроці). Таким чином, людина виявляє перед собою свою суб'єктність, піддаючи випробуванням власну здібність бути причиною себе, що утворює основу активної неадаптивності (за В. Петровським) [16, 242 – 251]); виступає активним началом процесу суб'єктивації і в той же час під впливом зовнішніх соціокультурних процесів – об'єктом різноманітних програм і практик суспільства (держави, різноманітних інституцій, соціальних груп тощо).

Серед чинників внутрішньої суб'єктивації, яка орієнтована на узгодження внутрішнього світу людини із зовнішнім, П. Герчанівська [6, 4] називає вольові, інтелектуальні, моральні, фізичні та інші зусилля самого індивіда, що допомагають йому гармонізувати власні внутрішні потяги, потреби, інтереси з соціокультурним оточенням. Таким чином, суб'єктивація виступає одночасно процесом і умовою реалізації потенційних здібностей особистості, виокремлення її із навколишнього соціокультурного середовища.

Науковець звертає увагу на особливості суб'єктивації людини в умовах українських реалій, коли неоднорідність сучасного світогляду призвела до різного спрямування змістових орієнтирів соціокультурного мислення різних верств українського суспільства, адже в єдиному соціокультурному просторі співіснують аксіологічні системи премодерну, модерну, постмодерну. У такому складному поєднанні різних світоглядних парадигм людині стало дуже важко фіксувати свою життєву позицію, їй не вистачає відчуття індивідуальності, самостійності, самоцінності. На такий “парадокс сучасності” вказував Р. Ленг.

Маємо порушення функціональної цілісності, збалансованості соціокультурної системи в умовах глобалізації з її мультикультуризмом, що супроводжується значним падінням рівня суб'єктизації людини. Стосовно західних країн, то їх неоднакові національні правові моделі, базисні моделі національної, культурної, релігійної та іншої політики, метою яких є розвиток національної ідентичності, консолідації суспільства, не змогли врахувати всі розбіжності і подолати непорозуміння щодо етнокультурної різноманітності. Більш того, люди почали глибше усвідомлювати свою належність до певної етнічної спільноти. Це також стосується й українського суспільства, в якому відчувається втрата власної ідентичності, що спричинена релятивізацією національних цінностей, ідеологій та вірувань, уніфікацією моделей поведінки й картини світу, запропонованих мас-медіа та ін. Отже, між соціокультурною реальністю і суб'єктом спостерігається зв'язок, який має прояв у тому, що соціальні структури формують умови для суб'єктизації індивіда, а індивід, у той же час, конструє соціокультурний простір, впливаючи на процес розвитку суспільства. Близьку думку знаходимо в П. Герчанівської [6, 5]. Науковець акцентує на репресивному елементі соціокультурної регуляції соціуму, який впливає на процес суб'єктизації. Проявляється він у каральних заходах влади, практиках і технологіях масової маніпуляції, головною метою яких є здійснення контролю над людьми (над психікою індивіда на свідомому і несвідомому рівні) й цілеспрямована трансформація соціокультурного простору через генерацію певних змістів і цінностей. На жаль, ці технології (зокрема, Інтернет, телебачення, преса, реклама та ін.), виконуючи роль соціокультурного регулятора у суспільстві, стають основним знаряддям досягнення влади та наживи, несуть реальну загрозу придушення процесу розвитку людини, її свободи й суб'єктизації. Йдучи за П. Герчанівською, можемо зробити висновок, що відбувається перехід від прямого, неприкритого ставлення до людини як речі в умовах тоталітаризму до завуальованого впливу, прихованого гаслом "прав людини", коли відбувається тиск на індивідів у потрібному для влади напрямі засобами технологій масової маніпуляції [6, 6]. Переконані, що людина може протистояти такому насильству, маніпуляціям, ефективно використовуючи власний інтелектуальний і моральний, духовний потенціал, розвинену соціальну компетентність, створюючи власний соціальний простір. Одним із шляхів

досягнення вище означеного можна вважати освіту, у тому числі й післядипломну, якість якої залежить від змісту і соціальної спрямованості навчальних дисциплін, освітнього процесу, врахування ними неоднозначних соціокультурних впливів на особистість, посилення соціальної компоненти, розширення практики співпраці, кооперації, партнерства, урахування потреб ринку праці, посилення соціального діалогу з ним, поглиблення і відновлення взаємної довіри та забезпечення мобільності трудових ресурсів. Такий підхід дає вчителю інструментарій для посилення діяльності складової й усунення невідповідності між засобами та результатами освіти молодших школярів, а також фактично, а не декларативно задіяти суб'єктність, власний досвід і досвід учнів відповідно до складових якості освіти.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, світова глобалізація загроз, ризиків потребує посилення педагогічного складника процесу розвитку цивілізації на мікрорівні особистості й на макрорівні соціуму. З огляду на освіченість, культуру, компетентність особистості, неоднозначність впливу соціокультурних детермінант освітній процес має бути спрямовано на її духовне збагачення, творчий розвиток, саморозвиток, саморозкриття, розвиток компетентностей і самореалізацію. Подальші розвідки буде спрямовано на дослідження інших детермінант розвитку соціальної компетентності особистості вчителя початкової школи.

1. Ананьев Б.Г. *Избранные психологические труды: В 2-х т. – М.: Педагогика, 1980. – Т. 1. – 232 с.*

2. Андрущенко В.П. *Сучасна соціальна філософія / В.П. Андрущенко, М.І. Михальченко. – 2-ге вид., випр. й доп. – Київ: Генеза, 1996. – 368 с.*

3. Бочаров В.М. *Система формирования социальной компетентности специалиста органов внутренних дел в процессе профессиональной подготовки: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.08 / Виталий Михайлович Бочаров. – Ставрополь, 2005. – 407 с.*

4. Варецька О.В. *Теоретичні і методичні засади розвитку соціальної компетентності вчителя початкової школи у системі післядипломної педагогічної освіти: дис. д-ра пед. наук: 13.00.04 / Олена Володимирівна Варецька. – Київ, 2015. – 630 с.*

5. Гаврилишин Б. *Дороговкази в майбутнє: до ефективніших суспільств: доп. Римському*

- клубові / Богдан Гаврилишин; [пер. з англ. Л.Л. Леценко]. – К.: Основи, 1993. – 238 с.].
6. Герчанівська П. Суб'єктивація людини в умовах українських реалій / П. Герчанівська // Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія "Культурологія". – Випуск 15. Частина 2. – С. 3 – 8.
7. Доклад о развитии человечества за 1996 год. – Нью-Йорк; Оксфорд: Оксфорд Юниверсити Пресс, 1997. – 228 с.
8. Дорошенко А.Б. Соціальне середовище як фактор формування особистості: дис. ... канд. філос. наук: 09.00.11 / Алла Борисівна Дорошенко. – Київ, 1994. – 146 с.
9. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / За ред. Л.М. Прокопенко; Уклад. В.В. Андрієвська, Г.О. Балл, О.Т. Губко, О.В. Проскура. – К.: Рад. школа, 1989. – 608 с.
10. Кремень В.Г. Філософія людиноцентризму в освітньому просторі / В.Г. Кремень. – 2-е вид. – К.: Т-во "Знання" України, 2010. – 520 с.
11. Карсаевская Т.В. Социальная детерминация возрастных фаз человека / Т. В. Карсаевская // Соотношение биологического и социального в развитии человека. – Москва: Наука, 1977. – С. 747 – 756.
12. Кувалдин В. Глобализация – светлое будущее человечества? // Человек. – 2002. – № 4. – С. 18; С. 158.
13. Ломов Б.Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии [Электронный ресурс] / Б.Ф. Ломов. – М.: Наука, 1984. – 444 с. – Режим доступа: <http://padaread.com/?book=33576&pg=210>
14. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya-ua-sch-2016/konczepczya.html>
15. Петровский А.В. Личность // Введение в психологию / Под общ. ред. проф. А.В. Петровского. – М.: Академия, 1996. – 496 с.
16. Рибалка В.В. Теорії особистості у вітчизняній психології та педагогіці: Навчальний посібник. – Одеса: Бакаєв Вадим Вікторович, 2009. – 575 с.
17. Соціальна медіаграмотність: п'ять ключових принципів // Media Sapiens [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.mediasapiens.ua/mediaprosvita/mediaosvita/sotsialna_mediaqramotnist_pyat_klyuchovikh_printsipiv/
18. Смирнов С. Педагогика: педагогические теории, системы, технологии: учеб. для студ. / С. Смирнов, И. Котова. – Москва: Академия, 1999. – 512 с.
19. Суценко Т.И. Особенности педагогического процесса высшей школы в эпоху приоритета личности / Т.И. Суценко // Научный поиск в воспитании: парадигмы, стратегии, практика. 3-я Международная научно-практическая конференция 24 – 25 марта 2011 года: Сборник докладов и тезисов выступлений / Авт.-сост. В.П. Сергеева, Н.В. Чернышова, Н.Н. Рудь, А.А. Белов. – М.: МГПИ, АПК и ППРО, 2011. – С. 37 – 40.
20. Фуко М. Интеллектуалы и власть: Избранные политические статьи, выступления и интервью: в 3-х ч. / М. Фуко. – Ч. 3. – М.: Праксис, 2006. – 320 с.

Стаття надійшла до редакції 04.01.2017

6 січня – Святий вечір (Навечір'я Різдва Христового)

За давньою традицією, належне різдвяне святкування починається ще ввечері напередодні Різдва з духовних і матеріальних приготувань. Вечір цей зветься Святим чи Свят-Вечором, або ж Навечір'ям Різдва Христового, що припадає на 6 січня.

Це один з найбільш шанованих днів для всіх християн – і східного, і західного обрядів – та одне з найважливіших родинних свят, магічний день, коли кожна сім'я створює в оселі атмосферу затишку, достатку та злагоди. Свята Вечеря у переддень Різдва збирає за столом усю велику родину. І що важливо – спізнаватися до столу аж ніяк не можна. У цей день наші прадіди нічого не їли аж до самого вечора. І лише з першою зорею на небі, яка, за біблійними переказами, несе благу звістку про народження спасителя – Ісуса Христа, українці розпочинали святкову трапезу.

